

En offentlig process – offentliggörande av domar

Juris kandidat Mikael Kindbom, chefredaktör för den juridiska nyhetsbyrån Blendow Lexnova

Inledning

Vi lever i en tid av snabba förändringar, inte minst inom det juridiska informationsområdet. Det gäller såväl den rättsliga regleringen på området som den digitala tekniken och AI-utvecklingen. Papper har bytts ut mot PDF-filer och känsliga personuppgifter cirkulerar på hemsidor och i databaser utanför myndigheternas kontroll.

Domstolarna utnyttjar sina hemsidor och informerar numera media och allmänhet dagligen om domstolsavgöranden.

Privata aktörer har insett värdet av uppgifterna och företag och arbetsgivare är beredda att betala stora belopp för dem.

I Sverige har det skapats en mångmiljonmarknad för bakgrundskontroller och kommersiella databaser för domstolsavgöranden. Fram till nu har domstolarnas arkivpersonal utan invändningar levererat alla avgöranden till dessa aktörer. Trots EU:s regelverk för att slå vakt om människors integritet. Men nu stöter den här utvecklingen på hinder. EU-domstolen har meddelat domar som ser ut att få stor betydelse för offentliggörandet av domstolsavgöranden. Enskilda domstolar vägrar nu att lämna ut domar till kommersiella aktörer om syftet är att tillhandahålla dem fritt sökbara i särskilda rättsdatabaser.

Referatet inleder med våra grundlagsrättigheter vid offentliggörandet av domar och de nordiska domstolarnas egna initiativ för öppenhet. Sedan följer en genomgång av marknaden för kommersiella rättsdatabaser och de svenska reglerna rörande utgivningsbevis. Och därefter redovisas regleringen av integritetsskyddet och den senare tidens rättsliga utveckling kring offentliggörande av och spridande av domar. Till sist några reflektioner kring framtida scenarier med exempelvis möjligheter till anonymisering med hjälp av AI.

Offentlighetsprincipen

Offentlighetsprincipen är en grundläggande princip som förenar de nordiska länderna. Den innebär att offentlig verksamhet så långt som möjligt bedrivs i öppna former under insyn av allmänhet och massmedia.

Offentlighetsprincipen infördes i Sverige år 1766 och återfinns i grundlagen i tryckfrihetsförordningen.

Också i Finland regleras offentlighetsprincipen i grundlagen samt genom lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet från 1999. Ett förslag till ny offentlighetslag presenterades i ett betänkande den 31 oktober 2023 (Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2023:32). Enligt betänkandet ska en myndighet i fortsättningen av orsaker som särskilt nämns i lagen, såsom personuppgifternas art, kunna begära att den som begär uppgifterna ska meddela för vilket ändamål uppgifterna ska användas och andra sådana uppgifter som myndigheten behöver för att bedöma om mottagaren har rätt att behandla uppgifterna enligt lagstiftningen om skydd för personuppgifter. Personuppgifter ska

inte få lämnas ut om det är uppenbart att den som begär uppgifterna inte har rätt att behandla dem enligt bestämmelserna om skydd för personuppgifter.

I Norge är offentlighetsprincipen känd som "offentlighetsloven" men domstolarnas offentliggörande av domar regleras av straffeprocessloven, Domstoloven, tvisteloven samt forskrift om offentlighet i rettspleien. Insynen beträffande tvistemål är större än för brottmål.

I Danmark finns "offentlighetsloven" som antogs 1985.

Islands reglering av offentlighetsprincipen återfinns i "opinber upplýsingalög" och infördes 1996.

Dessa lagar och principer varierar i detaljer och omfattning från land till land, men de delar alla syftet att främja öppenhet, granskning och demokratisk insyn i den offentliga förvaltningen.

Domstolsförhandlingarna är med få undantag öppna för allmänheten och det är tillåtet att spela in ljudet från de svenska förhandlingarna eller beställa ljudinspelning från domstolarna.

I Norge är det förbjudet att fotografera, filma eller göra ljudupptagningar för publicering i brottmål medan domstolen sammanträder (domstolslagen § 131a).

I huvudförhandlingar kan rätten göra undantag från förbudet, om "särskilda skäl" talar för det. Privata ljudupptagningar, till exempel som stöd för egna anteckningar, omfattas inte direkt av förbudet i 131a § domstolslagen.

I civilrättsliga tvister finns inget motsvarande förbud mot fotografering, filmning och ljudupptagning. Men domstolen kan förbjuda detta enligt 133 § i domstolslagen om den anser att målets verkställighet eller utlämnandet av målet störs.

Att fotografera och spela in huvudförhandlingar i Finland är tillåtet men bara med tillåtelse från rättens ordförande. I praktiken brukar det här betyda att media tillåts fotografera/filma inifrån rättssalen en stund innan rättegången inleds.

Generellt sett ska dokument som ligger till grund för processerna lämnas ut till allmänheten vid förfrågan. I Sverige är offentlighetsprincipen i domstolarna mer långtgående än hos någon annan myndighet. Det innebär att känslig information som kan vara sekretessbelagd hos en myndighet ofta blir offentlig när handlingen når domstolen, till exempel i mål rörande tvångsvård eller andra ingripande ärenden.

Domarna är offentliga men kan i undantagsfall vara delvis sekretessbelagda, exempelvis i känsliga brottmål beträffande målsägande eller spionerimål. I Sverige offentliggörs förundersökningarna i samband med stämningsansökan i brottmål medan förundersökningarna i Finland blir offentliga först i samband med huvudförhandling.

Allmänheten och medierna har rätt att begära ut domarna och enligt den svenska tryckfrihetsförordningen ska handlingar lämnas ut "genast eller så snart det är möjligt", 2 kap. 15 § TF. Det innebär i princip att domstolarnas arkivpersonal ska prioritera utlämning av domar framför andra arbetsuppgifter.

Före 2000-talet fanns inga tekniska möjligheter att skapa domar i digital form. Då levererades domarna till allmänheten till ett självkostnadspris antingen på plats genom kopiering eller per post eller fax. Men i takt med den tekniska utvecklingen började privata aktörer själva scanna

in och göra domarna digitala och en bit in på 2000-talet övergick domstolarna till att på egen hand göra samtliga domstolsavgöranden digitalt tillgängliga.

Den digitala formen har förenklat domstolarnas hantering och numera effektueras beställningarna genom att domarna skickas per e-post. Det innebär att kostnaden för att beställa domar i dag är extremt låg jämfört med när papperskopior var det enda alternativet. Detta har inneburit en mycket större efterfrågan från enskilda men också medier och kommersiella företag som byggt upp domsdatabaser.

Antalet avgjorda mål i exempelvis svenska domstolar uppgår årligen till över en halv miljon. Det innebär att trycket på domstolarnas arkiv är högt. Och mot bakgrund av kravet på skyndsamhet vid utlämnande av allmänna handlingar upptas en stor del av arkivpersonalens arbetstid av att hantera beställningar av domar. Svea hovrätt i Stockholm uppger att man effektuerar cirka 250 beställningar per dag.

Domstolarnas öppenhet

Under de senaste åren har domstolarna alltmer själva börjat publicera information om avgöranden i form av korta sammanfattningar eller pressmeddelanden. Domstolarna i Sverige samlas under en gemensam hemsida som Domstolsverket driver. Där publiceras dagligen nyheter om avgöranden med länkar till respektive domstol och närmare information om de aktuella nyheterna. Urvalet tycks bygga på framförallt vad som uppmärksammats i media tidigare. Tonvikten ligger på brottmål. Sammanfattningarna och pressmeddelandena är anonymiserade och inga personuppgifter röjs. Det hänvisas dock till kontaktuppgifter för beställningar av originaldomarna.

Endast de högsta instanserna – Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen – publicerar avgörandena i sin helhet utan personuppgifter. På hemsidan Rättsinfosök finns alla vägledande avgöranden avidentifierade sedan cirka 30 år tillbaka i tiden. En särskild mediegrupp med ett 30-tal domare från framför allt de allmänna domstolarna och förvaltningsdomstolarna har tillsatts för att svara på frågor från media.

I Norge publiceras information om domstolsavgöranden av Norges Domstoler. Också här kan man läsa Høyesteretts avgöranden i sin helhet anonymiserade. Domstolarna publicerar domar med personuppgifter tre månader bakåt i tiden för media. Domarna är endast åtkomliga för journalister som måste logga in med bank-id för att ta del av innehållet. Vissa domar avseende barn- och familjemål kan bara åtkommas med papperskopia eller genom individuella utskick elektroniskt.

Allmänheten får endast ut enstaka domar genom att specificera sin begäran till exempelvis ett visst namn på tilltalad och tidsangivelse.

Lovdata är en privat stiftelse som grundades 1981 av Justitiedepartementet och juridiska fakulteten i Oslo. Stiftelsens ändamål är att skapa, underhålla och driva system för juridisk information. Här publiceras exempelvis nya avgöranden från Høyesterett och lagmansretterna. Tjänsten finansieras genom abonnemangsinträder. Den privata hemsidan Rettspraksis.no publicerar stora mängder domstolsavgöranden som allmänheten har fri tillgång till. De ansvariga hänvisar till det journalistiska ändamålet som ett sätt att slippa följa GDPR som Norge annars är bundet av.

Danmark Domstole publicerar på domstol.dk avidentifierade utdrag ur samtliga avgöranden från danska domstolar som man kan söka på och filtrera fram den domstolen man är intresserad av. Här kan utskrifter av domarna beställas till en kostnad av 150 danska kronor.

I Finland publiceras pressmeddelanden anonymiserat i uppmärksammade mål. Finska Finlex är en statlig hemsida med vägledande avidentifierade domar.

"Dómstólar Íslands" är Islands hemsida för publicering av vägledande domar för allmänheten. Här publiceras med vissa undantag samtliga domar från Landsrett och Højesterett utan personuppgifter. Byretterna har en gemensam databas. Domarna avidentifieras i regel. Det finns också en privat databas (Fona Juris) på Island med både domar och annat juridiskt material för akademiker, advokater och andra jurister.

Privata aktörers hantering av domar

Mediernas och allmänhetens intresse för domstolsavgöranden är stort. På grund av domstolarnas begränsade lagliga möjligheter att skapa egna databaser med personuppgifter har det uppstått en marknad för kommersiella aktörer. Den paradoxala situationen har uppkommit i åtminstone Sverige där domstolarna inte ens för internt bruk har rätt att skapa en databas med sökbara domar. I stället servar de dagligen privata företag på bland annat marknaden för juridisk information med sina egna domar som de sedan köper tillbaka för mångmiljonbelopp sökbara i databaser som företagen driver med stöd av utgivningsbevis.

Medierna är sedan många år kunder hos företagen som erbjuder domstolsavgöranden sökbara sedan ett 20-tal år tillbaka. Ett avancerat alert-system har skapats där en lokaltidning på en ort kan få en påminnelse varje gång en känd person på orten åtalas, döms i domstol eller godkänner ett betalningsföreläggande för någon form av förseelse. Före databasernas tid behövde man kontakta samtliga av landets tingsrätter för att med säkerhet få svar på om en specifik person förekommit i brottmål de senaste åren (gallring sker alltså för äldre mål).

Marknaden för bakgrundskontroller har växt lavinartat i Sverige. Här erbjuder en mängd företag upplysningar för till exempel arbetsgivare vid rekryteringar eller företag som vill kolla upp en potentiell samarbetspartner eller kunder. Och det handlar alltså inte bara om domar utan också information i form av förundersökningar och betalningsförelägganden finns tillgängliga i flera av tjänsterna.

Dessa rättsdatabaser kan integreras med de HR-system som används av arbetsgivare och rekryteringsföretag för att göra bakgrundskontroller på arbetssökande i stället för att kräva att personen själv uppvisar utdrag ur belastningsregistret. Därmed kan dömda personer och personer med psykisk ohälsa ha svårigheter att få anställning hos stora arbetsgivare, även långt efter att straff är avtjänade och tvångsvård har slutförts. Hos flera av söktjänsterna ligger uppgifterna kvar många år efter att de rensats bort från polisens belastningsregister.

Även befintliga anställda kontrolleras. Södertälje kommun stoppade i slutet av 2023, efter kritik från Justitieombudsmannen (Dnr 7143-2022), en löpande kontroll av sina 7000 anställda beträffande lagöverträdelser. Enligt Justitieombudsmannen, som riktade allvarlig kritik mot kommunen, verkar det inte ha gjorts några rättsliga överväganden innan det förmodat olagliga kontrollförfarandet inleddes.

Företrädare för en av de största aktörerna på den svenska marknaden – Acta Publica – uppgav i april 2024 för undertecknad att man i sin databas har 100 miljoner dokument som är

tillgängliga för prenumeranterna. Här ingår ärenden från i stort sett samtliga av Sveriges myndigheter.

Samma upplysningar är i dag sekretesskyddade och omöjliga att komma åt för privatpersoner i polisens belastningsregister förutom i vissa undantagsfall.

I övriga Norden förekommer inte motsvarande verksamhet. De bakgrundskontroller som sker i Norge, Danmark, Finland och Island utförs i regel på samma sätt som i Sverige för 20 år sedan genom att domstolarna kontaktas med förfrågningar om huruvida specifika personer har förekommit i brottmål.

Utgivningsbevis – situationen i Sverige

Utvecklingen med kommersiella databaser för domstolsavgöranden har varit möjlig tack vare de så kallade frivilliga utgivningsbevisen som infördes i Sverige 2003. Utgivningsbevisen skulle ge ett grundlagsskydd i yttrandefrihetsgrundlagen för andra än de traditionella medierna som en anpassning till den tekniska utvecklingen och till förhållandet att alltmer nyhetsförmedling, opinionsbildning och upplysning bedrevs på hemsidor av andra aktörer än traditionella massmedieföretag.

Ett frivilligt utgivningsbevis är ett intyg som kan köpas och som innebär att verksamhet på databaser blir grundlagsskyddad enligt yttrandefrihetsgrundlagen. Kraven för att få ett utgivningsbevis framgår av 1 kap. 5 § yttrandefrihetsgrundlagen. Kraven är av formell karaktär. Vid en ansökan om utgivningsbevis görs det inte någon prövning av verksamhetens syfte eller databasens förväntade eller faktiska innehåll. Det går alltså att få grundlagsskydd även för databaser som inte har någon journalistisk karaktär.

2019 infördes i 1 kap. 20 § yttrandefrihetsgrundlagen ett undantag för publicering av uppgifter om hälsa, sexualliv eller sexuell läggning. Att sådana uppgifter förekommer i en stor mängd domstolsavgöranden från framför allt förvaltningsdomstolarna och är till salu på den svenska marknaden fick till slut Integritetsskyddsmyndigheten att ingripa mot en av aktörerna den här typen av söktjänster, se under rubriken Bakslag för bakgrundskontroller - svenska domstolar ändrar praxis.

Databaser med känsliga personuppgifter från framför allt brottmål fortsatte dock att byggas upp och antalet företag som erbjuder denna typ av tjänster har ökat kraftigt.

Men en statlig utredning (dir. 2023:145), som ska redovisas senast den 15 november 2024, har tillsatts för att på nytt se över frågan om bland annat databaser med uppgifter om lagöverträdelse ska vara tillåtna i Sverige även fortsättningsvis. I kommittédirektiven anges bland annat: ”Offentliggörandet ger många gånger upphov till påtaglig integritetsskada för de individer som förekommer i söktjänsterna. Det kan också försvåra för dömda personer att bryta en kriminell livsstil och återgå till ett hederligt levnadssätt. Det har ifrågasatts om den nuvarande regleringen vad gäller dessa söktjänster ger ett tillräckligt skydd mot integritetskränkningar på det sätt som både Europakonventionen och EU-rätten kräver”.

I övriga Norden förekommer inte utgivningsbevis.

GDPR

Dataskyddsförordningen (GDPR) infördes den 25 maj 2018. Det är en lagstiftning som reglerar hur personuppgifter får samlas in, behandlas och skyddas inom Europeiska unionen (EU) och Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES).

Varje land kan ta fram egen lagstiftning som kompletterar dataskyddsförordningen. I Sverige kallas denna lag dataskyddslagen.

GDPR och offentlighetsprincipen företräder delvis motsatta intressen. Å ena sidan skyddar GDPR enskilda personers rättigheter och integritet när det gäller behandlingen av deras personuppgifter. Å andra sidan strävar offentlighetsprincipen efter att främja öppenhet och tillgänglighet till information som disponeras av offentliga myndigheter.

I praktiken innebär detta att det finns situationer där offentliga myndigheter kan vara skyldiga att lämna ut information enligt offentlighetsprincipen, även om denna information innehåller personuppgifter som omfattas av GDPR.

GDPR hindrar domstolar från att själva bygga upp gemensamma databaser med domar som ofta innehåller känsliga personuppgifter. Det kan handla om människor som döms för olika typer av brott men också de drabbade, målsägandena.

I förvaltningsdomstolar förekommer också känsliga personuppgifter. Exempel på det är i mål om tvångsvård för människor som drabbats av psykisk ohälsa eller i socialförsäkringsmål där uppgifter om sjukdomar förekommer.

Att bryta mot dataskyddsförordningen kan vara dyrt. Ett exempel i Sverige är Trygg-Hansas säkerhetsbrister som gjorde att uppgifter om 650 000 kunder var åtkomliga genom internet. Integritetsskyddsmyndigheten (IMY) utfärdade en administrativ sanktionsavgift på 35 miljoner kronor mot bolaget (DI-2021-1905).

Dataskyddsförordningen gäller inte då någon behandlar personuppgifter i samband med att man utövar sin yttrande- eller informationsfrihet. Enligt förordningen ska undantag för yttrande- och informationsfrihet göras i nationell rätt. I Sverige innebär det bland annat att personuppgiftsbehandling som omfattas av grundlagsskyddet i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen undantas om tillämpningen av förordningen skulle komma i konflikt med grundlagarna. Även behandling av personuppgifter som sker för journalistiska ändamål eller för akademiskt, konstnärligt eller litterärt skapande ska undantas från de flesta av bestämmelserna i dataskyddsförordningen.

Det är just detta undantag som ett stort antal aktörer utnyttjat för att bygga upp databaser med domstolsavgöranden från decennier tillbaka.

Bakslag för bakgrundskontroller – svenska domstolar ändrar praxis

Den 13 september 2022 tog utvecklingen med de svenska utgivningsbevisen en dramatisk vändning när Integritetsskyddsmyndigheten, IMY, gav söktjänstföretaget Verifiera AB en reprimand och förelade bolaget enligt artikel 58.2 d i dataskyddsförordningen att vidta åtgärder. Det innebar att det inte längre ska vara möjligt för användare av tjänsterna att vid sökning på personer med någon av sökparametrarna personnamn, personnummer eller adress ta del av avgöranden i mål enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall som gäller den eftersökta personen, det vill säga just de känsliga personuppgifter som omfattas av 1 kap. 20 § yttrandefrihetsgrundlagen.

Verifiera hade cirka 200 000 domar av det aktuella slaget i sin databas och skulle alltså tvingas ta bort dessa när domen vann laga kraft.

Verifiera föll framför allt på att företaget inte lyckades visa att dess publiceringar hade ett journalistiskt ändamål i enlighet med undantagsbestämmelsen i 1 kap. 7 § andra stycket dataskyddslagen.

Fram till dess framstod alla aktörer med utgivningsbevis som ägnade sig åt att bygga upp databaser med domstolsavgöranden som helt ohotade. Alla, också experter på GDPR, trodde att utgivningsbevisen var vattentäta.

Verifiera överklagade men kammarrätten gick på samma linje. Högsta förvaltningsdomstolen meddelade prövningstillstånd såvitt avser frågan om EU:s dataskyddsförordning är en sådan lag med förbud mot offentliggörande av personuppgifter som avses i 1 kap. 20 § yttrandefrihetsgrundlagen. Den 20 juni 2024 svarade HFD ja på den frågan. Det innebär att kammarrättens dom står sig.

En ännu större roll i spelet om rättsdatabaserna torde EU-domstolen ha. Men kanske på ett oväntat och mer indirekt sätt genom att två avgöranden tagit sikte på domstolarnas och övriga myndigheters offentliggörande av rättsliga utslag som ju är en nödvändigt förutsättning för rättsdatabasernas framtid. Utan leverans av domar överlever inte dessa databaser.

Vi håller alltså på att få en situation där själva spridningen av domar stoppas bakvägen genom att domarna över huvud taget inte lämnas ut av domstolarna.

I en dom den 22 juni 2021 slog EU-domstolen fast att Lettlands system för trafiköverträdelse, som innebär att överträdelse blir tillgängliga för allmänheten och att information om dessa kan köpas av kommersiella aktörer, strider mot dataskyddsförordningen (Dom av den 22 juni 2021, Latvijas Republikas Saeima, C-439/19).

Ett system, som innebär att det offentliga organ som ansvarar för prickningsregistret är skyldigt att göra dessa uppgifter tillgängliga för allmänheten, utan att den som begär att få tillgång till informationen behöver visa att denne har ett särskilt intresse av att få del av informationen, stred enligt domstolen mot dataskyddsförordningen. Domstolen ansåg vidare att det strider mot dataskyddsförordningen att överföra dessa uppgifter till ekonomiska aktörer för vidareutnyttjande.

Och i en dom från EU-domstolen den 7 mars 2024 med särskilt intresse för Norden (C-740/22 - Endemol Shine Finland Oy) görs uttalanden om avvägningen mellan skyddet för personuppgifter och allmänhetens intresse av handlingsoffentlighet. Finlands reglering, som innebär att skyddet för personuppgifter sätts ur spel när brottnålsdomar begärs ut muntligen, ansågs strida mot EU-rätten.

Fallet handlar om ett bolag som vände sig till en tingsrätt i Finland och begärde att domstolen skulle lämna upplysningar om eventuella fällande domar i pågående eller avslutade brottnåls beträffande en person som deltog i ett uttagningsprov som ordnats av bolaget. Syftet med begäran var att få klarhet i om personen hade ett brottnåls förlutet.

Bakgrunden till begäran var att finsk rätt inte kräver att de nationella bestämmelserna om skydd av personuppgifter iakttas när brottnålsdomar lämnas ut muntligen.

Tingsrätten fann att en sökning i rättens informationssystem hade utgjort en behandling av personuppgifter, vilket innebar att de begärda uppgifterna inte kunde lämnas ut muntligen. Och detta höll alltså EU-domstolen med om.

Plötsligt kunde det ifrågasättas om svenska domstolar verkligen hade rätt att förse privata rättsdatabaser med samtliga avgöranden genom regelbundna leveranser. I inledningen av 2024 började flera tingsrätter vägra lämna ut domar om lagöverträdelse till företag som ägnar sig åt bakgrundskontroller. Umeå tingsrätt var den 18 januari först med att neka en begäran om att lämna ut 900 brottmålsdomar (Umeå tingsrätt, Dnr 2024/20). Tingsrätten lutade sig tungt mot Latvija-domen (Latvijskas Republikas Saeima, C-439/19). Tingsrätten ansåg bland annat att ”Bolaget bedriver inte, såvitt framkommit i ärendet, journalistisk verksamhet ens med en generös tolkning av begreppet”.

Den 27 februari blev Hovrätten för Övre Norrland den första överinstansen i Sverige att utforma ett förbehåll efter en begäran från nämnda nyhetsbyrå om utlämnande av domar. Förbehållet innebar att ”Uppgifterna får användas endast i journalistisk verksamhet” samt att de inte får tillhandahållas annan under villkor som tillåter att allmänheten, eller betalade kunder som inte själva utför journalistisk verksamhet, kan söka på personuppgifterna”. Stopp för bakgrundskontroller alltså.

Och den 24 april bestämde sig Förvaltningsrätten i Stockholm för att följa efter hovrätten och förena utlämnande av domar med motsvarande förbehåll för Siren och ytterligare tre nyhetsbyråer.

”Det här beslutet, tillsammans med det som nyligen fattades av hovrätten för övre Norrland, innebär utan överdrift den största inskränkningen av pressfriheten i Sverige i modern tid” uttalade sig chefredaktören för Siren i en intervju med Dagens Media den 30 april 2024.

Den 13 mars 2024 stoppade Kammarrätten i Stockholm (mål nr 6027-23) för första gången utlämning av allmänna handlingar till ett företag med utgivningsbevis baserat på framför allt Latvija-domen (Latvijskas Republikas Saeima, C-439/19). Ett företag hade trots utgivningsbevis fått avslag från Åklagarmyndigheten på en begäran att få ut handlingar rörande brottmål. Kammarrätten skrev att man i sin bedömning ”särskilt beaktat att uppgifterna rör lagöverträdelse och att ett utlämnande kan utgöra ett allvarligt ingrepp i den enskildes privat- eller yrkesliv”.

Domen fick Integritetsskyddsmyndigheten att gå ut på sin hemsida den 15 mars 2024 och meddela att man nu kommer analysera vad avgörandet innebär för IMY:s hantering av klagomål mot innehavare av utgivningsbevis. Det kan, skrev myndigheten, leda till att IMY kan komma att inleda tillsyn med anledning av sådana klagomål vilket man inte gjort fram till dess.

Den 1 mars 2024 fattade Attunda tingsrätt beslut om att inhämta förhandsavgörande från EU-domstolen som slutligen kan påverka framtiden för Lexbase och övriga företag inom branschen den här typen av söktjänster. En privatperson har begärt 300 000 kronor i skadestånd av söktjänsten Lexbase för att han förekommit i företagets databas med brottmålsdomar. Sådana krav har fram till dess inte ansetts möjliga att driva mot företag med utgivningsbevis. Här ska EU-domstolen bland annat besvara frågan om vad som utgör journalistiskt ändamål och om det kan anses tillfyllest för en person som blir utpekad i en

rättsdatabas och vill ha kompensation att inleda ett straffrättsligt förfarande om förtal eller begära skadestånd med anledning av förtal.

Sannolikt kommer normkonflikten mellan grundlagen och dataskyddsförordningen i blyxtbelysning. Det råder i dag delade meningar om huruvida svensk grundlag står över EU-förordningar.

Helt klart är att utgivningsbevisen inte längre är ett givet frikort för spridning av brottmålsavgöranden.

Offentliggörande av domar i ljuset av den nya rättsutvecklingen samt den digitala utvecklingen – några avslutande reflektioner

Hur domstolarna ska orientera sig i det här nya landskapet är oklart. Med AI-utvecklingen kan domstolarna på ett enkelt sätt anonymisera sina avgöranden vilket skulle förhindra kränkningar av den personliga integriteten. Detta görs, som tidigare sagts, i dag för hand i de högsta instanserna. Hanteringen i dessa instanser är möjlig eftersom det handlar om ett begränsat antal avgöranden.

Men ska alla domstolar med sina hundratusentals beslut och domar per år enbart i Sverige ta bort uppgifter som gör identifieringar möjliga krävs sannolikt en automatisk hantering. Det är känt att Domstolsverket i Sverige för närvarande arbetar med att ta fram en lösning för avidentifiering baserat på den nya AI-tekniken. Företag som i dag förser jurister med den här typen av information förbereder också dylika lösningar.

Att vägra lämna ut brottmålsdomar är inget alternativt i ett fritt och upplyst samhälle. Ett domstolsavgörande måste kunna granskas av media och allmänhet. Men det är ju sakinnehållet i domen som ska granskas – inte personuppgifterna. Rättsdatabaser med avidentifierade domar som kan studeras och granskas i efterhand skulle vara förenliga med GDPR.

Det skulle dock innebära slutet för tjänster där man erbjuder kompletta uppgifter om lagföring. Och de medier som många gånger ser personuppgifterna som centrala och i dag har tillgång till miljoner domar sökbara på personuppgifter måste arbeta på ett annat sätt.

För domstolarna skulle en gemensam kostnadsfri anonymiserad rättsdatabas kunna innebära en mångmiljonbesparing och juristerna kommer att kunna söka efter vägledning bland en stor mängd domar. Och databasen skulle kunna göras fritt tillgänglig för allmänheten och praktiserande jurister som söker svar på sina frågor.

Teser

Tes 1. Domarna stod tidigare utanför det offentliga samtalet och förväntades inte uttala sig om enskilda domstolsavgöranden men i takt med den nya öppenheten fungerar domarna mer och mer som kommunikatörer och förväntas vara tillgängliga för att svara på frågor och kommentera sina egna avgöranden.

Tes 2. Yttrande- och tryckfriheten är så grundmurad i de nordiska länderna att den knappt har kunnat ifrågasättas, inte ens om den gått ut över människors integritet. Därför har inte den nödvändiga avvägningen mellan öppenhet och den personliga integriteten fått något egentligt utrymme i debatten och/eller i lagstiftningen.

Tes 3. I den nordiska traditionen uppfattas EU:s dataskyddsregler som ett hot mot vår öppenhet. Därför skapades undantag från GDPR i den svenska grundlagen. Det undantaget har utnyttjats av privata aktörer i kommersiella syften.

Tes 4. Öppenheten i de nordiska länderna krockar nu med kulturen i övriga EU. EU-domstolen visar genom flera avgöranden att den kan komma att sätta stopp för olika typer av spridning av domar. Då kommer det att uppstå en tydlig normkonflikt med EU-rätt och nationella grundlagar och lagar som nordiska rättstillämpare och politiker måste förhålla sig till.

Tes 5. Bakgrundskontrollerna har sannolikt hindrat många dömda människor från att efter avtjänat straff gå vidare i livet och få en nystart. Staten har medverkat till den uppkomna situationen efter att ha låtit domstolarna samarbeta med de privata databaserna genom att förse dem med miljontals avgöranden med i många fall extremt känsliga personuppgifter.

Tes 6. Det finns risk för att pendeln kan slå över så att det hotar öppenheten. Det kan skapa misstroende hos allmänheten. Bara för att stora privata databaser missbrukat ordningen med utgivningsbevis och tjänat stora pengar är det inte rimligt att hindra media eller enskilda från att få ut enstaka domar med personuppgifter.

Tes 7. Domstolarna behöver framöver se över sin kommunikation och fokusera mer på den personliga integriteten när öppenhet och insyn ska tillgodoses.